

УДК 37.037

СТРУКТУРА ЛІДЕРСЬКИХ ЯКОСТЕЙ ОСОБИСТОСТІ ШКОЛЯРА

Д.В. Алфімов

У статті розглядаються основні теоретичні підходи до визначення структури лідерських якостей особистості. Автором представлена модель наступності виховання лідерських якостей школярів.

Постановка проблеми у загальному виді та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями

Становлення молоді відбувається в умовах, коли природний потяг до самоствердження, успіху стикається із зростаючою конкуренцією, високими вимогами до особистості на ринку праці. Потрібні такі якості, які дозволять людині успішно інтегруватися в складне соціальне середовище, бути лідером в своєму житті. Безперечно, для того щоб цілеспрямовано працювати в цьому напрямі, педагогам насамперед необхідно знати, що таке лідерські якості особистості, в чому їхня суть.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковане розв'язання проблеми і на які спирається автор

Аналіз рівня розробленості проблеми дослідження дозволив установити, що серед науковців і педагогів-практиків немає єдиного підходу до розуміння структури лідерських якостей особистості. Для більшості дослідників (Т. Вежевич, З. Гапонок, С. Гармаш, А. Зоріна, В. Сбитнева, В. Хмизова, В. Ягоднікова та ін.) характерною є зосередженість на обґрунтуванні окремих лідерських якостей учнів різного віку.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття

У науково-педагогічних дослідженнях не розглядалися питання неперервності та наступності виховання лідерських якостей школярів в загальноосвітній школі. Тому набувають актуальності дослідження з

проблеми неперервного виховання лідерських якостей школярів на різних ступенях навчання.

Формулювання цілей статті

Метою статті є визначення структури лідерських якостей особистості школяра молодшого, середнього та старшого віку, представлення моделі наступності виховання лідерських якостей школярів загальноосвітньої школи.

Виклад основного матеріалу

Завдання виявлення лідерських якостей особистості вимагає визначити, які ж з більшого числа якостей є найбільш значимими. В 1948 році Р. Стогдил проаналізував 142 дослідження лідерських рис у спробі виявити універсальний набір рис лідера. Ця концепція в остаточному підсумку потонула в нескінченній безлічі виявлених якостей, так і не створивши завершеної теорії. У пошуках відповіді на це питання, ми звернулися до психолого-педагогічної, соціальної літератури. У цьому напрямку були проведені сотні досліджень, що породили гранично довгий список виявлених лідерських якостей. Аналіз показав, що однозначної відповіді немає.

Ряд дослідників проаналізували зібрані в ході емпіричних досліджень численні факти про співвідношення особистісних рис або лідерських якостей. Уперше в 1940 році таку спробу почав С. Бірд у книзі «Соціальна психологія». Узагальнення результатів привело до висновку, що складання науково обґрунтованого списку характеристик навряд чи можливе. Так, список лідерських рис, що згадуються різними дослідниками, склав 79 характеристик. Серед них були названі: ініціативність, товариськість, почуття гумору, ентузіазм, упевненість, дружелюбність й ін.

Однак, якщо подивитися «на розкид» цих рис у різних авторів, то жодна з цих рис не займала стійкої позиції навіть у декількох переліках. Так, більша частина названих рис була згадана лише один раз, п'ята частина – двічі, 10% – тричі й лише 5% рис були названі чотири рази.

Р. Стогдил в 1948 р. і Р. Манн в 1959 р. спробували узагальнити й згрупувати усі раніше виявлені лідерські якості. Так, Р. Стогдил прийшов до висновку, що в основному п'ять якостей характеризують лідера: розум або інтелектуальні здатності; панування або перевага над іншими; упевненість у собі; активність й енергійність; знання справи.

Однак ці п'ять якостей не пояснювали появу лідера. Багато з людей з цими якостями так і залишалися послідовниками. Р. Манна осягло аналогічне розчарування. Серед семи особистісних якостей лідера, які він виявив, розум був кращим провісником того, що його власник буде лідером. Однак практика цього не підтвердила. Незважаючи на це, вивчення лідерських якостей було продовжено аж до середини 80-х рр. ХХ ст. Найцікавіший результат був отриманий відомим американським консультантом У. Беннісом, що досліджував 90 успішних лідерів й позначив наступні чотири групи лідерських якостей:

- керування увагою, або здатність так представити сутність результату, мети або напрямки руху/дій, щоб це було привабливим для послідовників;

- керування значенням, або здатність так передати значення створеного образу, ідеї або бачення, щоб вони були зрозумілі й прийняті послідовниками;

- керування довірою, або здатність побудувати свою діяльність з такою сталістю й послідовністю, щоб одержати повну довіру підлеглих;

- керування собою, або здатність настільки добре знати й вчасно визнавати свої сильні й слабкі сторони, щоб для посилення своїх слабких сторін уміло залучати інші ресурси, включаючи ресурси інших людей.

Ф. Карделл не ставив перед собою завдання визначити якості, необхідні для формування лідерства. У своїй книзі він пропонує вісімнадцять так званих «роз'єднувачів». Це риси характеру й звички, які «роз'єднують» нас від лідерства. Нижче подається перелік цих «роз'єднувачів»:

1. Низька самооцінка й відсутність поваги до самого себе.
2. Надмірна схильність до обману, відмовок і виправдань.
3. Внутрішні картини у свідомості, що втримують нас на місці.
4. Небажання пробачити й відпустити.
5. Недостатнє використання своєї уяви.
6. Зневага стосовно свого творчого потенціалу.
7. Потреба бути завжди правим.
8. Слабкі комунікативні здатності – невміння слухати й

говорити.

9. Нездатність примиритися зі своїми страхами.
10. Відсутність ясних цілей.
11. Недоліки обов'язковості.
12. Острах ризику.
13. Нездатність прийняти відповідальність за своє життя.
14. Втрата надії.
15. Недолік мужності.
16. Невміння фантазувати й мріяти.
17. Відсутність любові до себе.
18. Марнославство.

У. Бенніс пропонує лідерам ділитися владою в організації для створення середовища, у якому люди відчують значимість і можливість пізнання того, що вони роблять, а також те, що вони частина цієї спільної справи. Створюване в такий спосіб організаційне середовище повинно вселяти в людей силу й енергію через якість роботи й посвячення роботі.

Уже після публікації Р. Стогдил стала формуватися досить стійка думка про те, що теорія рис малопродуктивна. Дослідники, що захоплюються описом лідерських рис, ризикують упустити з виду інші важливі фактори лідерства, приміром, – його соціальний контекст.

На думку С. Коссен, гарний лідер має володіти: здатністю творчо вирішувати проблеми; умінням доносити ідеї до послідовників; переконливістю; умінням уважно слухати інших людей і прислухатися до їхніх порад; товариськістю, широким колом інтересів; почуттям власного достоїнства, упевненістю в собі й ін. А. Лоутон й Е. Роуз, навпаки, стверджують, що лідер повинен володіти: далекоглядністю (умінням сформулювати вигляд і завдання організації); умінням визначати пріоритети (здатність розрізняти, що необхідно, а що просто важливо); володіти мистецтвом міжособистісних відносин (умінням вислухати, підказати, бути впевненим у своїх діях); чарівність (щось неподдійне визначенню, але приваблюючих і надихаючих людей); гнучкість (здатність відгукуватись на нові ідеї й досвід); рішучість і твердість (коли цього вимагають обставини) й ін.

У роботах вітчизняних дослідників Є. Горохової, А. Лутошкіна, М. Рожкова, Л. Уманського виділені загальні лідерські якості (ними володіють не тільки лідери, але й ті, хто може стати лідером) і

специфічні якості лідера (своєрідні індикатори лідерського таланту). Перелік загальних лідерських якостей містить у собі:

- компетентність – знання тієї справи, у якій людина проявляє себе як лідер;
- активність – уміння діяти енергійно;
- ініціативність – висування ідей, пропозицій;
- товариськість – відкритість для інших, готовність спілкуватися;
- кмітливість – здатність доходити до суті явищ, бачити їхні причини й наслідки, визначати головне;
- наполегливість – прояв сили волі, завзятості, уміння доводити справу до кінця;
- самовладання – здатність контролювати свої почуття, свою поведінку в складних ситуаціях;
- спостережливість – уміння бачити, мимохідь відзначати важливе;
- працездатність – витривалість, здатність вести напружену роботу;
- самостійність – незалежність у судженнях, уміння брати на себе відповідальність;
- організованість – здатність планувати свою діяльність, проявляти послідовність, зібраність.

У перелік специфічних якостей лідера входять:

- організаторська проникливість – здатність зрозуміти світ іншої людини;
- здатність до активного психологічного впливу – розмаїтість засобів впливу на людей залежно від індивідуальних якостей, від сформованої ситуації;
- схильність до організаторської роботи, лідерська позиція, потреба брати відповідальність на себе.

На думку В. Сбітневої лідер-підліток повинен мати такі якості: компетентність, активність, ініціативність, товариськість, кмітливість, наполегливість, самовладання, спостережливість, працездатність, самостійність, організованість.

Т. Вежевич до найбільш важливих якостей лідера відносить інтелект, комунікабельність, емпатію, доброту. З. Гапонок виділяє такий комплекс лідерських якостей:

1. Загальнопрофесійні якості: висока теоретична й практична підготовка, системне бачення професійних проблем, здатність до професійної адаптації, здатність до прогностичної діяльності, здатність виконувати функціональні обов'язки; володіння методами керування колективом, уміння бачити ключове завдання, уміння розподіляти роботу в колективі.

2. Якості творчої діяльності: широкий загальний світогляд, творче ставлення до роботи, володіння методами творчості, педагогічна майстерність, висока методична підготовка.

3. Соціально-психологічні якості: уміння організувати продуктивні особистісні контакти, внутріколективне спілкування, уміння враховувати індивідуальні особливості підлеглих, вимогливість до підпорядкованих, уміння розбиратися в людях, здатність привертати до себе людей, вселяти довіру, здатність впливати на підлеглих особистим прикладом, здатність задавати бадьорий, діловий тон у роботі, уміння переконувати інших, врівноваженість, схильність до вивчення людей, інтерес до їхніх потреб.

4. Соціально-комунікативні якості: уміння відстоювати інтереси свого колективу, уміння організувати контроль і стимулювати інших членів групи, товариськість, легкість вступу в контакт з людьми, психологічний такт, відповідальність, обов'язковість, чесність і порядність, нормальна емоційно-психологічна збудливість, правильність артикуляції, гарна постановка голосу.

За підсумками опитування студентів А. Зоріна виділила набір лідерських якостей, що містить у собі такі якості: товариськість, активність, ініціативність, наполегливість, самовладання, працездатність, спостережливість, організованість, самостійність, уміння переконувати, рішучість, ерудованість, упевненість у собі, емоційна привабливість, уміння налагодити позитивну атмосферу в колективі.

Узагальнюючи дані анкетування вчителів і директорів шкіл В. Леонтьєв виокремив десять найбільш значущих особистісних якостей, які повинен мати керівник: 1) справедливість, об'єктивність та принциповість; 2) особистий приклад у поведінці і діяльності; 3) знання справи, професіоналізм; 4) організаторські здатності; 5) здатність взяти на себе відповідальність за інших; 6) вимогливість до підлеглих; 7)

енергійність, ініціативність; 8) працелюбність, наполегливість; 9) доброзичливість і увага, чутливість; 10) чесність.

У подальших дослідженнях проблеми лідерства продовжувався пошук особистісних якостей, наявність яких забезпечує ефективність лідерства. Так, структура особистості керівника подана Г. Ангеловим та С. Гриневецьким включає:

1. Загальні якості: а) спрямованість особистості (моральна чистота і принциповість, чесність і правдивість, почуття відповідальності і обов'язку, дисциплінованість, вимогливість, загальний характер спрямованості інтересів і мотивів діяльності тощо); б) підготовленість (необхідні знання, уміння, навички, досвід); в) загальні якості особистості (працездатність, практичність, товарицькість, активність, ініціативність, наполегливість, самовладання, загальний рівень розвитку, самостійність).

2. Специфічні якості: а) організаторське чуття (психологічна вибірковість, практично-психологічний розум, психологічний такт); б) емоційно-вольова дія (здатність особистості мобілізувати, об'єднати і спрямувати людей на спільну діяльність для досягнення загальної мети, суспільна енергійність, вимогливість, сміливість, критичність); в) схильність до організаторської діяльності (здатність самостійно включатися в організаційну діяльність, відповідальність за себе та інших людей, невтомність в організаційній роботі, емоційно-позитивне самопочуття в ході виконання завдання).

Наданий комплекс якостей керівника імпонує підлеглим, тому керівник, який має ці якості, одержує підтримку і схвалення своєї влади.

Основними рисами особистості організатора, які дозволяють йому ефективно керувати колективом, на думку Є. Філатова, К. Левківського, В. Павловського, є такі: вміння впливати на підлеглих, упевненість у собі, емоційна рівновага, здатність до творчого вирішення завдання, передбачення, надійність і відповідальність під час виконання завдання, незалежність, товариство.

І. Ладанов, посилаючись на журнал «Менеджмент ревью», також визначив теж десять якостей, які бажані лідерам: бачність, цільність характеру, віра в людей, безкорисливість, прихильність до організації, творчі здібності, твердість, уміння спілкуватися, уміння ризикувати, триматись на виду.

В. Ягоднікова в своєму дослідженні розглядає наступні компоненти і лідерські якості особистості:

- мотиваційний (ознаки: упевненість у собі, потреба в досягненні, прагнення до самоствердження і самореалізації);
- емоційно-вольовий (ознаки: урівноваженість, емоційно-позитивне самопочуття, наявність вольових якостей);
- особистісний (ознаки: вплив на інших, оригінальне, творче мислення, комунікативні та організаторські здібності);
- діловий (ознаки: уміння приймати правильне рішення в непередбачених ситуаціях, готовність брати на себе відповідальність, знання, уміння та навички організаторської роботи).

С. Гармаш зазначає, що кращі керівники-лідери повинні володіти визначеним набором лідерських якостей особистості, формування яких базується на сукупності комунікативних, інтелектуально-логічних, творчо-методологічних, організаційних, світоглядних, інформаційно-пошукових та морально-психологічних аспектах.

Отже, єдиної думки про те, якими ж якостями має володіти лідер, дотепер не існує. Очевидно, що надзавдання структурного підходу – знайти універсальний набір характеристик лідера на всі випадки життя – навряд чи здійснена. Кожен час, кожне суспільство, кожна група формує або вимагає своїх лідерів.

Аналіз науково-теоретичних і практичних досліджень потребує теоретичного осмислення в плані конкретизації. Тому було здійснено порівняльний аналіз та узагальнення якостей, що найчастіше визначались респондентами як необхідні для лідера. Проведений аналіз дозволив нам визначити такі лідерські якості особистості: активність, товариськість, уміння слухати співрозмовника, рішучість, готовність учня до самостійного виконання завдань, упевненість в собі, потреба до успіху, креативність, здатність активно впливати на інших, уміння говорити, уміння розуміти емоційний стан людини, здатність до організаторської роботи, чесність і порядність у відносинах, відповідальність, комунікативність, готовність до ризику, уміння управляти собою, наявність сили волі, здатність до емпатії, інтелектуальна лабільність, уміння розв'язувати конфлікти, стресостійкість, уміння приймати відповідальні рішення у будь-яких ситуаціях, розвиток рефлексії.

Визначені лідерські якості дозволили нам виділити три визначальних, на наш погляд, *компоненти лідерських якостей*:

- *загальні риси лідера* як система його ціннісних орієнтирів і відносин до навколишнього світу й людей, основа особистісної характеристики;

- *лідерська поведінка* як умова взаємного сприйняття, взаєморозуміння, взаємооцінки;

- *ситуація, у якій діє лідер* як передумова успішної діяльності.

Цінність нашого дослідження полягає у побудові моделі наступності виховання лідерських якостей школярів молодшого, середнього, старшого шкільного віку. Наше бачення побудови моделі наступності знаходить своє відображення у наступних положеннях. По-перше, важливу роль при вихованні у школярів вищезначених лідерських якостей відіграють їх вікові особливості. По-друге, ми дотримуємось такої думки, що виховувати лідерські якості можна у всіх школярів. За тонким визначенням В. Алфімова, «задача школи – створити базу для розвитку здібностей людини, умови для того, щоб особистість, перебуваючи в її стінах, розвивалася універсально» [1, с. 6]. По-третє, ми визнаємо ідею неперервності виховання лідерських якостей учнів під час навчання їх в загальноосвітній школі. Модель наступності виховання лідерських якостей школярів різного вікового етапу представлена в табл. 1. Кожний віковий етап має певну структуру: компоненти лідерських якостей, лідерські якості, залежно від вікових особливостей учнів, змістове навантаження цих якостей.

Таблиця 1

Модель наступності виховання лідерських якостей школярів

Клас / вік	Компоненти лідерських якостей	Лідерські якості	Зміст
1-2 класи (6-7 років)	Загальні риси лідера	активність	(від лат. <i>activus</i> – діяльний, діючий, практичний), риса особистості, що характеризується здатністю й схильністю до активних і самостійних дій.
	Лідерська поведінка	здатність до товариських	міжособистісні стосунки, які базуються на єдності інтересів у

		відносин	спільній діяльності і передбачають духовну єдність та відповідний ступінь рівності. Духовна єдність виникає внаслідок особистісної симпатії і спільності інтересів.
	Ситуація, у якій діє лідер	уміння слухати співрозмовника	основа для отримання точної інформації та взаєморозуміння. Слухаючи інших, учень вчиться не тільки слухати себе, а й розуміти свої почуття, потреби, установки.
3-4 класи (8-9 років)	Загальні риси лідера	рішучість	риса характеру, що полягає в схильності особистості діяти по першому спонуканню, під впливом зовнішніх обставин або емоцій.
	Лідерська поведінка	готовність учня до самостійного виконання завдань	свідома вмотивованість дій й їхня обґрунтованість, несхильність до чужих впливів і вселянням, здатність людини вбачати самому об'єктивні підстави, для того щоб поступити так, а не інакше.
	Ситуація, у якій діє лідер	упевненість в собі	готовність людини вирішувати досить складні завдання, коли рівень домагань не знижується тільки через побоювання невдачі.
5-7 класи (10-12 років)	Загальні риси лідера	потреба до успіху	досягнення особистістю визначеної мети, бо прагнення до успіху в діяльності визначає провідні тенденції розвитку особистості, виконання більш складної справи, удосконалення в навчальному й особистісному плані.

		креативність	здатність породжувати незвичайні ідеї, відхилятися від традиційних схем мислення, швидко вирішувати проблемні ситуації.
	Лідерська поведінка	здатність активно впливати на інших	уміння позитивно впливати на членів групи, бути вимогливим до себе й інших у повсякденній діяльності, а також відповідальним за роботу колективу.
		уміння говорити	уміння правильно і вміло говорити за змістом і майстерно за формою.
	Ситуація, у якій діє лідер	уміння розуміти емоційний стан людини	уміння розуміти почуття, потреби і проблеми інших людей; уміння висловити це розуміння; уміння зважати на почуття інших людей; уміння допомагати та підтримувати.
		здатність до організаторської роботи	уміння виділяти і чітко формулювати як перспективні, так і найбільш важливі в кожній конкретній ситуації задачі, своєчасно приймати аргументовані рішення і забезпечувати їх виконання, узгоджувати свої задумки з умовами дійсності, організовувати, координувати, направляти і контролювати діяльність.
8-9 класи (13-14 років)	Загальні риси лідера	чесність і порядність у відносинах	нездатність до низьких вчинків, здатність виконувати всі свої обов'язки і завдання порядно і чесно.
		відповідальн	уміння бути вимогливим до себе

		ість	й інших у повсякденній діяльності, брати відповідальність за роботу колективу, тримати вірність даному слову. Здатність до обдуманих вчинків, сумлінного виконання покладених обов'язків, ретельності і ділового характеру виконання роботи, точності й акуратності в роботі.
	Лідерська поведінка	уміння бути комунікативним	уміння будувати міжособистісні відносини, розуміти й приймати цілі, мотиви й установки співрозмовника, готовність до позитивного міжособистісного спілкування, терпимість до інакомислення.
		готовність до ризику	уміння піти на ризик, віддавати перевагу ситуації помірному ризику, оцінювати її, уживати дії, щоб зменшити ризик або контролювати результати.
	Ситуація, у якій діє лідер	уміння управляти собою	здатність володіти своїми почуттями і емоціями, легко запобігати або вміло виходити з конфліктних ситуацій, сприймати світ і людей у контексті загальнолюдських цінностей.
		наявність сили волі	здатність особистості діяти в напрямку досягнення свідомо поставленої мети, переборюючи при цьому зовнішні й внутрішні перешкоди.
10-11 класи	Загальні риси лідера	емпатія	(від грец. «empathēia», що означає «співпереживання»),

(15-16 років)			здатність «відчувати» іншу людину, уловлювати її внутрішній стан, бачити світ очима з її погляду.
		інтелектуальна лабільність	визначення спроможності швидко та якісно переключати увагу з одного предмету на інший.
	Лідерська поведінка	уміння розв'язувати конфлікти	уміння розрізняти конфлікти поглядів і конфлікти інтересів; уміння розв'язувати конфлікти поглядів на основі толерантності; уміння розв'язувати конфлікти інтересів за допомогою конструктивних переговорів.
		здатність до стресостійкості	(англ. stress – напруга), здатність організму людини протистояти сильному зовнішньому подразнику.
	Ситуація, у якій діє лідер	уміння приймати відповідальні рішення у будь-яких ситуаціях	здатність приймати незалежні й продумані рішення в стандартних і нестандартних ситуаціях, уміння сполучати при необхідності роль організатора й виконавця, відповідати за якість результатів праці.
		розвиток рефлексії	самопізнання учнем внутрішніх психічних актів та станів, механізм самозміни, самовибудовування у процесі регуляції життєдіяльності.

Висновки й перспективи подальших розвідок у даному напрямку

Отже, узагальнення теоретичних і практичних підходів дозволило виявити структуру лідерських якостей особистості, створити модель

наступності виховання лідерських якостей школярів різного вікового етапу. Подальше дослідження означеної проблеми потребує розробки моделі випускника-лідера.

Література

1. Алфимов В. Творческая личность старшекласника: модель и развитие / В.Н. Алфимов, Н.Е. Артемов, Г.В. Тимошко. К.-Донецк, 1993. – 64 с.
2. Вежевич Т. Педагогические условия развития лидерских качеств учащихся: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / Вежевич Татьяна Ефимовна. – Улан-Удэ, 2001.
3. Гапонюк З. Педагогические условия формирования лидерских качеств у студентов гуманитарных вузов: автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.08 / Гапонюк Зоя Георгиевна. – М.: Военный университет, 2008. – 24 с.
4. Гармаш С. Лідерські якості особистості керівника як запорука успіху / С.А. Гармаш, О.Е. Гашутіна // Управління інноваційними проектами та об'єктами інтелектуальної власності. – 2009. – С. 37-44.
5. Зорина А. Педагогические условия формирования лидерских качеств у студентов вуза: автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.01 / Зорина Анна Викторовна. – Нижний Новгород, 2009. – 25 с.
6. Сбитнева В. Педагогические условия развития лидерских качеств подростков в детском общественном объединении: дис. ... канд. пед. наук / В.Б. Сбитнева. – Ижевск, 2006. - 205с.
7. Уманский Л. Психология организаторской деятельности школьников/Л.И.Уманский. – М.: Просвещение, 1980. – 160 с.
8. Ягоднікова В. Формування лідерських якостей старшокласників в особистісно орієнтованому виховному процесі загальноосвітньої школи дис... канд. пед. наук: 13.00.07 / Ягоднікова Вікторія Вікторівна. – Одеса: Піденноукраїнський державний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського, 2005. – 190 с.

Встатье рассматриваются основные теоретические подходы по определению структуры лидерских качеств личности. Автором представлена модель преемственности воспитания лидерских качеств школьников.

In the article basic theoretical approaches are examined on determination of structure of leader internalss of personality. By an author the presented model of succession of education of leader internalss of school children.

Алфімов Д.В. – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри управління освітою Донецького національного університету, директор Донецького бізнес-ліцею (м. Донецьк)

Рецензент – доктор педагогічних наук, професор Г.П.Шевченко

УДК 378.147

СТУПЕНЕВА ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ АГРАРІЇВУ ФРН

С.М. Амеліна

Стаття присвячена питанню ступеневої професійної підготовки студентів-аграріїв. Формування компетенцій розглядається як елемент професійної освіти.

Постановка проблеми у загальному виді та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями

Перед сучасною педагогічною наукою й практикою у сфері аграрної освіти стоїть складне завдання підготовки фахівців до успішної професійної самореалізації у принципово нових і складних обставинах, зумовлених насамперед поглибленням економічної та продовольчої кризи. Водночас реформування підготовки майбутніх аграріїв відбувається у контексті Болонської угоди, одним із основних положень якої є введення такої системи освіти, яку називають ступеневою, дворівневою, двоциклічною тощо. Під цим кутом зору великий інтерес викликає досвід підготовки аграріїв у країнах Західної Європи, зокрема Федеративної Республіки Німеччини.